

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาการใช้ประโยชน์ และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด จังหวัดน่าน ในครั้งนี้มุ่งศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ว่ามีรูปแบบและกระบวนการจัดการป่าไม้ของแต่ละชุมชนอย่างไร ซึ่งแต่ละชุมชนได้มีความเชื่อมโยงในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ระหว่างชุมชนเพียงใด เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันของรัฐ ชุมชนและองค์กรในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารอันเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้สอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิต การดำรงชีพ และความเป็นอยู่ ตลอดจนจารีตประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนต่าง ๆ อันส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ในการศึกษารั้งนี้ กำหนดไว้ว่า เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด เพื่อศึกษารูปแบบ และกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของแต่ละชุมชน และเพื่อศึกษาเครือข่าย และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ระหว่างชุมชนบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด

วิธีการในการศึกษา ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนแรก ได้แก่ การศึกษาเอกสาร สิ่งตีพิมพ์ หนังสือ และรายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ศึกษาของหน่วยราชการ ชุมชน รวมทั้งค้นคว้าจากห้องสมุดของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ

ขั้นตอนที่สอง ได้แก่ การเข้าไปสัมผัสชีวิต ความเป็นอยู่ ของชุมชนที่ศึกษา ทำการสังเกตพฤติกรรมตลอดจนวิธีการดำรงชีวิตประจำวันของคนในภายในชุมชน รวมทั้งการสนทนากับอย่างไม่เป็นทางการ

ขั้นตอนที่สาม ได้แก่ การสัมภาษณ์หัวหน้าหน่วยงาน เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ (เนื่องจากในพื้นที่นี้ไม่มีองค์กรเอกชนที่ปฏิบัติงานในพื้นที่) และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล (Key Informant) ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน หัวหน้าครอบครัว หรือคู่สมรส เป็นต้น โดยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการร่วมประชุมสนทนากับชาวบ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

5.1 สรุปผลการศึกษา

สภาพทั่วไปของชุมชน

สภาพโดยทั่วไปของชุมชนที่ศึกษาประกอบด้วย 2 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ ชุมชนไทลื้อ ได้แก่ บ้านยอด บ้านผาหลัก และเป็นชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่าเย้าหรือเมี่ยน ได้แก่ บ้านวังไผ่ และบ้านน้ำเกาะ ซึ่งเป็นชุมชนตั้งใหม่ที่อพยพย้ายมาจากท้องถิ่นอื่น โดยทั้ง 4 หมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งเป็นป่าอนุรักษ์ และแหล่งต้นน้ำ ชุมชนบ้านยอดมีตระกูลหลักอยู่ 2 ตระกูล คือ ตระกูลปู่ก่อ ได้แก่ นามสกุล คนตรง ใจหมั่น และตระกูลลื้อ ได้แก่ นามสกุล รักษา คนซื่อ และทองสุข ส่วนชุมชน บ้าน ผาหลักมีตระกูล 2 ตระกูล คือ ตระกูลผาหลัก และตระกูลรักษา ซึ่งทั้งหมู่บ้านยอด และบ้าน ผาหลัก ชาวบ้านภายในชุมชนแต่ละหมู่บ้านจะมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ และจะแต่งงานกันภายในหมู่บ้าน และระหว่างหมู่บ้านทั้งสอง ปัจจุบันมีการแต่งงานกับคนภายนอกหมู่บ้านอื่น มากขึ้นเพราะมีการติดต่อกับบุคคลภายนอก ชุมชนทั้งสองหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ มีความเชื่อในเรื่องผี ปัจจุบันยังมีพิธีเลี้ยงผีอยู่ เช่น เลี้ยงผีป่า ผีนา ผีขุนน้ำ เป็นต้น มีไฟฟ้า โทรศัพท์สาธารณะ ระบบน้ำประปา โรงเรียน วัดและสถานอนามัย สำหรับการปกครองในอดีตหมู่บ้าน บ้านผาหลัก และบ้านยอดมีการปกครองโดยใช้หลักการปกครองแบบจารีตประเพณี และความเชื่อ ต่อมามีการปกครองหมู่บ้านตามระเบียบการปกครองส่วนท้องถิ่น ของกรมการปกครอง มี ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลหมู่บ้าน มีคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อร่วมมือในการทำกิจกรรมในการทำกิจกรรม ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทสำคัญในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ปัจจุบันชุมชนบ้านห้วยยอด และบ้านผาหลัก ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ และมี บางส่วนเก็บหาของป่า ทำให้ชาวบ้านมีฐานะยากจน

ส่วนชุมชนชาวเย้า บ้านวังไผ่ และบ้านน้ำเกาะ โดยชุมชนบ้านวังไผ่ได้มาตั้งถิ่นฐานใน ปี พ.ศ. 2514 มีตระกูลหลักอยู่ 3 ตระกูลคือ แซ่ตัน แซ่จ้าว และแซ่ถี ปัจจุบันได้เปลี่ยนนามสกุลเป็นไทยแล้ว ชาวบ้านส่วนมากจะเป็นเครือญาติกันและแต่งงานภายในเผ่าเดียวกัน ในปัจจุบันมีการติดต่อกับสังคมภายนอก ทำให้มีการแต่งงานกับบุคคลภายนอกชุมชนแต่ไม่มาก ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือผี มีบางส่วนนับถือศาสนาคริสต์ ชุมชนบ้านวังไผ่ มีความเชื่อและผูกพันกับผีมาก ในปัจจุบันมีไฟฟ้า น้ำประปาภูเขาและโทรศัพท์สาธารณะ การปกครองในอดีตขึ้นอยู่กับผู้นำแบบไม่เป็นทางการ โดยใช้หลักจารีต ประเพณี และความเชื่อดั้งเดิม ปัจจุบันมีการปกครอง ตามระเบียบการปกครองส่วนท้องถิ่นของกรมการปกครองมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแล ประกอบอาชีพหลักด้านการเกษตรและเก็บหาของป่าเป็นอาชีพรอง ทำให้ชาวบ้านมีฐานะยากจน

บ้านน้ำเกาะ ตั้งถิ่นฐานในปี 2521 ต่อมาในปี 2538 ได้อพยพมาอยู่ที่ริมถนนสายท่าวังผา - เชียงคำ เนื่องจากความจำเป็นในด้านความมั่นคงและการติดต่อกับหน่วยงานต่าง ๆ

ของรัฐ มีตระกูลหลัก 4 ตระกูล คือ แซ่เต๋น แซ่จ้าว แซ่ฟ่าน และแซ่ลิ ปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นนามสกุลไทย สังคมเป็นแบบเครือญาติ มีความเชื่อดั้งเดิมโดยนับถือผีอยู่ และมีความผูกพันรื้ออยู่กับผีมาก ปัจจุบันหมู่บ้านมีไฟฟ้า ระบบน้ำประปาภูเขา และโทรศัพท์สาธารณะ การปกครองในอดีตขึ้นอยู่กับผู้นำแบบไม่เป็นทางการโดยใช้หลักจารีตประเพณี และความเชื่อดั้งเดิม ปัจจุบันมีการปกครองตามระเบียบการปกครองส่วน ท้องถิ่นของกรมการปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลประกอบอาชีพหลักในด้านทำการเกษตร และเก็บหาของป่าเล็กน้อย ทำให้ชาวบ้านมีฐานะยากจน

การใช้ประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้

ในอคิดหมู่บ้านบ้านยอด บ้านผาหลัก บ้านวังไผ่ และบ้านน้ำเกาะ ได้อาศัยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร เครื่องใช้ไม้สอย เก็บหาของป่า เชื้อเพลิง สร้างบ้านเรือน ทำการเกษตร แหล่งต้นน้ำลำธาร ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ช่วยป้องกันการชะล้าง และพังทลายของดิน ลดความรุนแรงของลม ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ โดยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบต่าง ๆ นั้น เพื่อการยังชีพหรือใช้ภายในครอบครัว อันเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชุมชนในบริเวณนี้มาก และไม่ทำให้เกิดผลกระทบต่อป่าตลอดจนไม่ทำให้เกิดการชะล้างหรือพังทลายของดินในฤดูฝน ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 รัฐได้ให้สัมปทานการทำไม้แก่บริษัททำไม้ ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด และในขณะรัฐได้ทำสงครามกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) เพื่อแย่งชิงประชาชน จึงได้อพยพชาวไทยภูเขาเผ่าเข้าบางส่วนมาอยู่ในบริเวณนี้ โดยได้ตัดถนนสายท่าวังผา - เชียงคำ เพื่อใช้เป็นเส้นทางในการปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ทำให้ต้นไม้ใหญ่ถูกโค่นล้มเป็นจำนวนมาก จากการทำไม้และการปราบปราม พคท. แต่สภาพป่าก็ยังดี เพราะยังมีไม้ชั้นสองขึ้นอยู่ และเริ่มจะมีไฟป่าไหม้ถูกกลาม และทำลายต้นไม้ในบริเวณนี้ เนื่องจากไม้ใหญ่ถูกตัดฟันออกไม่มีไม้ใหญ่ไว้คอยดูดซับน้ำไว้ทำให้ฤดูแล้งไม่มีแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงพื้นที่ป่าเมื่อเกิดไฟไหม้ป่า ทำให้สภาพป่าถูกไฟป่าไหม้ถูกกลามทำความเสียหายให้แก่ไม้ที่หลงเหลืออยู่เป็นประจำทุกปี ภายหลังจากไฟไหม้ป่า ชุมชนต่าง ๆ ก็ได้ยึดถือครอบครองพื้นที่ดินเพื่อทำที่ทำกิน อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐทางด้านเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนา และส่งเสริมการปลูกพืชในเชิงพาณิชย์ หรือทางการค้าเพื่อส่งออก ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ทั้งชาวไทยเชื้อ และชาวเข่าต่างหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจ ตามนโยบายการส่งเสริมของรัฐบาลเพื่อเพิ่มพูนรายได้ มีการนำเอาสารเคมีต่าง ๆ ตลอดจนปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาช่วยในการผลิตแทนการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีดั้งเดิม ทำให้ชาวบ้านบ้านวังไผ่ บ้านยอด บ้านผาหลัก และบ้านน้ำเกาะ ต้องลงทุนในการผลิตสูง จึงไปกู้เงินทั้งภาครัฐ เช่น สหกรณ์การเกษตร และภาคเอกชน เช่น พ่อค้าคนกลางทั้งในรูปแบบของเมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ย สารเคมีฆ่าแมลง ต่าง ๆ และตัวเงิน เพื่อนำมาใช้ในกระบวนการผลิต เมื่อได้รับผลผลิตก็ขาย

แล้วใช้เงินคืนให้แก่ เจ้าหนี้พร้อมดอกเบี้ย หากปีไหนฝนฟ้าอำนวยมีน้ำอุดมสมบูรณ์ พืชผลมีราคาดีก็มีเงินเหลือ แต่หากในบางปี ฝนฟ้าไม่อำนวย เกิดความแห้งแล้งทำให้ผลผลิตได้รับความเสียหาย ราคาพืชผลต่ำก็ทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้เป็นสิน กันทุกหมู่บ้าน และในปัจจุบันบางครอบครัวในหมู่บ้านบ้านยอดได้ถูก สหกรณ์การเกษตรมายึดบ้านไปขายทอดตลาดเพื่อนำเงินมาชดใช้หนี้สินที่กู้ยืมไป

รูปแบบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชน

ในการศึกษาพบว่าชุมชนชาวไทลื้อบ้านยอดและบ้านผาหลัก ซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิม มีรูปแบบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อยู่ในรูปของจารีตประเพณี ภูมิปัญญาและความเชื่อในเรื่องผี ซึ่งใช้ในการดูแล รักษา และจัดการทรัพยากรป่า เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีนา และในรูปของภูมิปัญญาท้องถิ่น จะเห็นได้จากการที่นำไม้จากป่ามาสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ชุมชนจะเลือกไม้บางชนิดมาทำบ้านเรือน และจะนำมาใช้ในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น ซึ่งเป็นการดูแลรักษา และจัดการป่า ไม้ให้มีการตัดไม้มาใช้มากเกินไปถึงการผลิตของป่าที่จะรองรับได้ หรือการนำเอาวัสดุต่าง ๆ เช่น นำเอาต้นกล้วยป่า หรือกิ่งไม้สดมาช่วยในการดับไฟป่าในบริเวณพื้นที่ป่าของหมู่บ้านตนเอง ตลอดจนการที่ทุกคนภายในหมู่บ้านมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ป่าของตนเองได้ แต่ต้องอยู่ในขอบเขตหรือกฎเกณฑ์ทางจารีตประเพณี และความเชื่อ เพราะถือว่ากรรมสิทธิ์ต่อทรัพยากรนั้น ชาวบ้านไม่มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิโดยเด็ดขาดแต่อย่างใด แต่เป็นสิทธิในการใช้ที่บุคคล ครอบครัว เครือญาติ ได้มาจากบทบาทในการจัดการทรัพยากร ร่วมกันทำให้เกิดการถ่วงดุล และมีการตรวจสอบทางสถาบัน ในรูปของการขออนุญาตจากผี โดยการทำพิธีเลี้ยงผี ก่อนจะทำไร่ ทำนา เป็นต้น

ส่วนชุมชนชาวเข้าบ้านวังไผ่ และบ้านน้ำเกาะ ซึ่งเป็นชุมชนที่อพยพมาใหม่ ก็มีรูปแบบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยอาศัยความเชื่อในเรื่องผี เป็นรูปแบบหรือวิธีการในการรักษาป่าหรือจัดการป่า เช่น มีความเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่จะมีเจ้าหรือผีดูแลรักษาอยู่ จึงจะไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ และช่วยกันรักษา หรือแผ้วถางป่าบริเวณที่เป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชน ตลอดจนการใช้ภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการเกี่ยวกับไฟป่า เช่น การนำเอาวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ต้นกล้วยป่า กิ่งไม้สด ในพื้นที่มาช่วยในการดับไฟป่า เป็นต้น

กระบวนการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ในการศึกษาพบว่าชุมชนทั้ง 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านวังไผ่ บ้านผาหลัก บ้านยอด และบ้านน้ำเกาะ ยังไม่มีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างเด่นชัด แต่เป็นกระบวนการในการจัดการทรัพยากรแบบแฝงอยู่ในพิธีกรรม จารีตประเพณี และความเชื่อโดยการนำเอา

ความเชื่อในเรื่องผี มาใช้เป็นบรรทัดฐานในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งชุมชนจะมองป่าเป็นองค์รวม ไม่ใช่ป่า หมายถึงต้นไม้ แต่ป่าหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในป่า ป่าเป็นสิ่งที่สำคัญ จำเป็นสำหรับชุมชนในการดำรงชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทำให้ทุกคนในชุมชนต้องช่วยกันดูแล รักษา และจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ภายในป่า เพื่อให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศ เช่น กลุ่มเหมืองฝาย ก็เป็นกระบวนการหนึ่งในการจัดสรรน้ำ เพื่อใช้ในการทำนา จึงต้องมีกระบวนการในการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้บริเวณต้นน้ำไม่ให้ใครไปบุกรุกแผ้วถาง เพื่อชุมชนจะได้มีน้ำสำหรับใช้ทำนา หรือการกำหนดกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ กรรมสิทธิ์ ตลอดจนการระงับข้อพิพาท หรือการกำหนดหน้าที่ต่าง ๆ ของ ชาวบ้านภายในชุมชน โดยอาศัยจารีต ประเพณี ความเชื่อ เช่น การห้ามตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำ การห้ามลักขโมย การห้ามจุดไฟเผาป่าโดยไม่มี การควบคุม การห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน ตลอดจนการประนีประนอมหรือการระงับข้อพิพาทเกี่ยวกับที่ดิน โดยอาศัยหลักคุณธรรมในการจัดการอันเป็นกระบวนการในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างชุมชนต่าง ๆ

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ระหว่างชุมชน

ในการศึกษาพบว่าชุมชนดั้งเดิม เช่น ชุมชนบ้านยอด และบ้านผาหลัก เป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์ทางสังคม และวัฒนธรรมมาเป็นเวลายาวนาน จึงเป็นสังคมแบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือซึ่งกัน และกันมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จึงเป็นเครือข่ายใกล้ชิดในรูปแบบของเครือญาติเดียวกันมีผี ปู่ย่าเดียวกัน ทำให้ลักษณะ หรือการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ระหว่างชุมชนไม่มีลักษณะที่เด่นชัด แต่จะแอบแฝงอยู่ในลักษณะของประเพณี และพิธีกรรมในการเลี้ยงผีต่าง ๆ ส่วนชุมชนบ้านวังไผ่ และบ้านน้ำเกาะ ซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมก็มีลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม และวัฒนธรรม เป็นสังคมแบบเครือญาติในการใช้เช่นเดียวกัน แต่จะไม่เข้มข้นเหมือนบ้านยอด หรือบ้านผาหลัก แต่ทั้ง 4 หมู่บ้าน ก็มีการติดต่อหรือความสัมพันธ์กันในฐานะหมู่บ้านใกล้เคียงกัน ปัจจุบันได้มีเครือข่ายลุ่มน้ำแบบหลวม ๆ ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในลุ่มน้ำห้วยยอดระหว่างชาติพันธุ์ชาวไทลื้อ และ ชาวเข่า โดยได้มีการเจรจาพูดคุยกัน และตกลงระหว่างชุมชนทั้ง 4 หมู่บ้าน ซึ่งได้ผลในระดับหนึ่ง อันเป็นการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรต่าง ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำต่อไปในอนาคต เพื่อให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนของทรัพยากรในลุ่มน้ำ และในแต่ละชุมชนก็ได้กำหนดกฎเกณฑ์ร่วมกันเกี่ยวกับการดูแล ป้องกัน และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของแต่ละชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในขอบเขตหมู่บ้านของตนเอง อยู่แล้ว ในปัจจุบันหน่วยงานของรัฐมีบทบาทสำคัญมากในการจัดการทรัพยากรร่วมกับชุมชน เช่น หน่วยจัดการต้นน้ำห้วยยอด สภาตำบลยอด โดยหน่วยงานเหล่านี้จะเป็นตัวประสาน ช่วยเหลือชุมชนในด้านการให้ความรู้

ด้านเทคนิคต่าง ๆ และรูปแบบวิธีการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนเป็นตัวกลางในการเชื่อมและประสานงานระหว่างชุมชนแต่ละหมู่บ้านและชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ

5.2 อภิปรายผล

จากการศึกษาในเรื่องการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด ทำให้ทราบถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการดำรงชีพของชุมชนในอดีตว่ามีวิถีชีวิตในการดำรงชีพที่เป็นลักษณะเรียบง่าย มีการพึ่งพาตนเองสูง มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการพึ่งพิงป่าอย่างมาก และผลผลิตที่สำคัญของชุมชน คือ ข้าว เป็นผลผลิตที่ใช้สำหรับการบริโภคภายในครัวเรือนเหลือก็แจกจ่ายแก่เพื่อนบ้านหรือชุมชนใกล้เคียง การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ สามารถกระทำได้โดยอิสระจากกฎเกณฑ์ภายนอกแต่อยู่ภายใต้จารีตประเพณี และ ความเชื่อของชุมชน เช่น การทำไร่หมุนเวียน การเก็บหาของป่า การหาสมุนไพรหรือการทำนา ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างสอดคล้อง และสมดุลกับธรรมชาติ จนก่อให้เกิด ภูมิปัญญาท้องถิ่น จะเห็นว่าชุมชนในสมัยนั้นดำรงชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ซึ่งตรงกับผลการศึกษาของ เสน่ห์ จามริก (2536) ที่ทำการศึกษา เรื่องป่าชุมชนในภาคเหนือพบว่าชุมชน ต่าง ๆ มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรให้เหมาะสมกับสมดุลของธรรมชาติ โดยอยู่บนพื้นฐานความยั่งยืนของทรัพยากร และความมั่นคงของวิถีชีวิตของชุมชน โดยส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยมาก โดยในอดีตชุมชนต่าง ๆ ในลุ่มน้ำได้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ป่าไม้ในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร เครื่องใช้ไม้สอย การสร้างบ้านเรือน แหล่งเชื้อเพลิง และการทำการเกษตรต่าง ๆ โดยถือว่าป่าเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญ ทำให้ชุมชนเห็นถึงคุณค่าและมีความผูกพันกับป่า จึงมีจิตสำนึกในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพราะถือว่าป่าเป็นของทุกคนในชุมชน ทำให้ชาวบ้านทุกคนภายในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และช่วยกันป้องกัน ควบคุม ดูแลให้มีการบุกรุก ทำลายป่าภายในขอบเขตของหมู่บ้าน ทำให้ทรัพยากรป่าไม้มีความยั่งยืน และตรงกันกับการศึกษาของ ชูศักดิ์ วิทยารักษ์ (2538) ที่ได้ทำการศึกษากิจการกลุ่มน้ำของชุมชนภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมในภาคเหนือ พบว่าชุมชนหมู่บ้าน สามารถจัดการทรัพยากรส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้สถาบันหมู่บ้านเป็นกลไกในการดูแลและจัดการ แต่ในปัจจุบันหลังจากที่รัฐให้สัมปทานการทำไม้แก่บริษัททำไม้ และได้ตัดถนนผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ ได้แก่ บ้านยอด บ้านผาหลัก บ้านวังไผ่ ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนที่เรียบง่าย พึ่งพาตนเองสูง เปลี่ยนเป็นวิถีชีวิตที่บริโภคนิยม และพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น และเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อการค้า หรือเพื่อขาย อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐทางด้านเศรษฐกิจที่มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเพื่อจำหน่ายหรือส่งออก มีการนำเอาเมล็ดพันธุ์พืชต่าง ๆ ตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการผลิต ทำให้ชาวบ้านต้องใช้ที่ดินและ

เงินในการลงทุนสูง ต้องไปกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้ทั้งภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ เพื่อนำมาลงทุน ในขณะที่เดียวกันก็เข้าไปบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อเพิ่มการใช้พื้นที่ในการทำการเกษตร เหตุการณ์เหล่านี้เกิดเนื่องมาจากการอนุญาตสัมปทานทำไม้ให้แก่เอกชน และการประกาศพื้นที่ป่าลุ่มน้ำห้วยยอดเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าน้ำยาว น้ำสวด ทำให้ความคิดของชุมชนจากเดิมที่คิดว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพย์สินส่วนรวมที่ชุมชนแต่ละชุมชนจะต้องดูแลรักษา และคุ้มครองไว้ เพื่อใช้ประโยชน์ภายในกลุ่มของชุมชนเองกลายเป็นทรัพยากรเปิดเสรีที่ทุกคนสามารถเข้าไปใช้ได้อย่างเสรีโดยไม่มี การควบคุม ทำให้สภาพป่าไม้เกิดความเสื่อมโทรม มีไฟป่าเกิดขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านวังไผ่ ซึ่งเป็นชุมชนชาวเข่าจะถูกแผ้วถางและยึดครองมาก ตรงกับการศึกษาของ Anan Ganjanpan (1994, 1996 อ้างในชูศักดิ์ วิทยาภัก, 2539) ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ปัญหาการบุกรุกป่า และตัดไม้อย่างผิดกฎหมายเป็นผลโดยตรงจากระบบกฎหมาย และการจัดการป่าของรัฐ ได้ก่อให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ในทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มเอกชน และชาวบ้านที่ยากจน

ส่วนสภาพป่าบริเวณพื้นที่ของหมู่บ้านน้ำเกาะ ที่อยู่ในที่เดิมก่อนที่มีการอพยพมาอยู่ที่ใหม่ ในปี 2528 และพื้นที่บริเวณป่าเหนือหมู่บ้านที่ตั้งใหม่ มีสภาพป่าที่สมบูรณ์มากกว่าสภาพป่าบริเวณหมู่บ้านผาหลัก และบ้านยอด เพราะว่าบริเวณนี้อยู่ห่างไกลจากชุมชนและห่างไกลจากเส้นทางคมนาคม ทั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้าง ทำให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในด้านต่าง ๆ น้อยกว่าพื้นที่อื่น ๆ นอกจากนี้ป่าที่ชุมชนชาวไทลื้อ และชาวเข่าในหมู่บ้านน้ำยอด บ้านผาหลัก บ้านน้ำเกาะและบ้านวังไผ่ ดูแลรักษาและป้องกันไว้นั้น ในปัจจุบันจะเป็นป่าบนคอกหรือภูเขา ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร อันเป็นแหล่งกำเนิดน้ำที่ไหลล่อเลี้ยงชุมชนในด้าน การอุปโภคและบริโภค การทำการเกษตร ซึ่งตรงกับการศึกษาของเสนห์ จามริก และคณะ (2536) ที่พบว่าเงื่อนไขของการรักษาป่ามาจากการมีผลประโยชน์ร่วมกัน การรักษาป่าของชาวบ้านมีพื้นฐานมาจาก การมีผลประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อการเกษตร และการใช้ผลผลิตจากป่าในชีวิตประจำวัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร เชื้อเพลิง ของป่า และไม้สำหรับก่อสร้างบ้านเรือน การรักษาป่าเป็นการรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน โดยรูปแบบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนแต่ละชุมชนทั้งชุมชนดั้งเดิม ได้แก่ ชาวไทลื้อ บ้านยอด และบ้านผาหลัก หรือชุมชนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ ได้แก่ ชาวบ้านบ้านวังไผ่ และบ้านน้ำเกาะ ต่างก็มีรูปแบบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ อยู่ในรูปของจารีตประเพณี ภูมิปัญญา และความเชื่อในเรื่องผีอันเป็นรูปแบบไม่เป็นทางการ เพื่อใช้ในการดูแลรักษา ควบคุมและจัดการทรัพยากรป่าไม้ เรื่องนี้เสนห์ จามริก และคณะ (2536) ให้ความหมายของการจัดการป่าชุมชนว่าเป็น ขบวนการทางสังคม หรือการรวมตัวขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน เพื่อทำการใช้ประโยชน์

และจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อย่างยั่งยืนและเป็นธรรมบนฐานของระบบความคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน โดยเป็นหลักการทาง ศีลธรรม และความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งรูปแบบในการจัดการป่าชุมชนของชาวไทลื้อ จะมีความเข้มแข็ง และเข้มแน่นมากกว่าชาวเข่า เพราะชาวไทลื้อเป็นชุมชนดั้งเดิมที่ได้อาศัยป่าบริเวณลุ่มน้ำห้วยยอดเป็นแหล่งสำหรับการใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ อันเปรียบเสมือนซูเปอร์มาร์เก็ตของชาวไทลื้อตั้งแต่อดีต ทำให้ชุมชนชาวไทลื้อร่วมมือและช่วยกันในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำในรูปของกระบวนการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อแสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการรักษาป่า เช่น การจัดทำเขตหมู่บ้านด้วยการทำโมเดลแผนที่แสดงขอบเขตหมู่บ้าน แสดงขอบเขตป่าต้นน้ำ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยจัดการต้นน้ำ ห้วยยอด ในด้านการให้ความรู้ และอุปกรณ์ในการจัดทำ ทำให้ชุมชนเกิดเครือข่ายการเรียนรู้จากองค์กรภายนอก เพื่อใช้เป็นกระบวนการในการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ในพื้นที่อันตรงกันกับ แนวความคิดของ เอนก นากะบุตร (2533) ที่กล่าวว่า เครือข่ายการเรียนรู้ของชาวบ้าน เกิดจาก ชาวบ้านได้ลุกขึ้นมาจัดการในเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม จัดการเรียนรู้ หาทางออกในเชิงคตินรน ทำให้ได้ประสบการณ์ทั้งสำเร็จ และล้มเหลว จึงเกิดศักยภาพของภูมิปัญญาการเรียนรู้เกิดขึ้น จากการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่ผ่านมาเพื่อตอบสนองการเรียนรู้ของชาวบ้านด้วยตนเอง มีการผลิตซ้ำ คิดค้นและประยุกต์กับความรู้ที่ได้รับจากภายนอก มีการลองผิดลองถูกอยู่ตลอดเวลา ในหมู่บ้าน ปัญญาชนชาวบ้าน ผู้นำอาวุโส ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ผสมกลมกลืนขึ้น

นอกจากนี้ชุมชนชาวไทลื้อบ้านยอด และบ้านผาหลักยังมีกระบวนการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งของชุมชนแต่ละชุมชนอันเกิดจากทรัพยากรธรรมชาติด้วยตัวของตัวเอง เพื่อแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ในกรณีพิพาทในเรื่องที่ดินทำกิน คู่กรณีทั้งสองก็นำคนกลางที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่มาเขียนแล้วจัดการแบ่งเขตต่าง ๆ ให้ถูกต้อง ซึ่งเป็นกระบวนการในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งโดยใช้การค้นหาข้อเท็จจริง และการประนีประนอม ตามที่ Moore (อ้างในสมศักดิ์ สุขวงศ์, 2541) ได้เสนอไว้ในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งในทรัพยากรธรรมชาติ และในขณะเดียวกันจากการที่กรมส่งเสริมการเกษตรซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐ ได้ส่งเสริมให้ชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด ได้แก่ บ้านยอด บ้านผาหลัก บ้านวังไผ่ และบ้านน้ำเกาะ ปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าหรือเชิงพาณิชย์ในการส่งออก จึงจำเป็นต้องใช้พื้นที่เพื่อทำ การเกษตร จำนวนมากทำให้ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ นุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าเพื่อนำมาใช้ในทำการเกษตร แต่ในขณะที่กรมป่าไม้อันเป็นหน่วยงานของรัฐ ซึ่งมีนโยบายในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ให้ได้ตามเป้าหมายตามนโยบายป่าแห่งชาติ โดยให้มีป่าไม้ร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ

ทำให้เกิดความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างหน่วยงานของรัฐ ตรงกับการศึกษาของ Moore (อ้างในสมศักดิ์ สุวงศ์ 2541) ที่กล่าวว่าสาเหตุของปัญหาการขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ส่วนหนึ่งที่เกิดจากนโยบายของรัฐที่ขัดแย้งกัน

ฉะนั้น เพื่อให้การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นตามนโยบายของรัฐเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ จึงควรให้หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน มีส่วนในการจัดการทำแผนงานร่วมกัน ซึ่งเป็นการจัดทำแผนงานจากระดับล่างที่ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยเฉพาะการจัดการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน และรัฐกับรัฐ และการให้ชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการทำแผนงาน จะทำให้การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ตรงกับความต้องการของชุมชนที่แท้จริง ส่งผลให้ชุมชนเกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากยิ่งขึ้นตรงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ที่เปิดโอกาสให้ประชาชน และชุมชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยชุมชนเอง จากที่ได้มีการประชุมสัมมนาและฝึกอบรมโดยหน่วยจัดการต้นน้ำห้วยยอด ในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม เมื่อเดือนสิงหาคม 2541 และผู้ศึกษาได้ร่วมในการประชุมสัมมนาด้วย ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นโดยให้ชาวบ้านช่วยกันวาดรูปสภาพธรรมชาติรอบ ๆ หมู่บ้านของชุมชนในอดีต ปัจจุบัน และความคาดหวังที่อยากให้หมู่บ้านเป็นในอนาคต ปรากฏว่าทุกกลุ่มของผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมประชุม อยากให้สภาพของทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์เหมือนในอดีต ทำให้พอสรุปได้ว่า ชาวบ้านทุกหมู่บ้านมีความรู้ถึงประโยชน์และคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ และรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน พร้อมทั้งจะร่วมแก้ไข สอดคล้องกับการศึกษาของซูเกียรติ ลีสุวรรณ (2531) และจักรพันธ์ วงษ์บูรณาวิทย์ (2541) ที่พบว่าชาวบ้านมีความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ และความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีวิต เริ่มมีความตระหนัก และรับรู้ถึงสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และพร้อมจะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

ถ้าห้การจัดการทรัพยากรป่าไม้ระหว่างชุมชน ของชุมชนชาวไทยลื้อบ้านยอดกับบ้านผาหลักนั้นเป็นการจัดการ โดยผ่านทางจารีตประเพณี และความเชื่อในเรื่องผี โดยชุมชนทั้งสองหมู่บ้านมีการเลี้ยงผีปู่เจ้าหลวง หรือผีเจ้านาย ที่ป่าดงปู่เจ้าหลวง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งหมู่บ้านทั้งสองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นเครือญาติกัน จึงมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างเครือญาติ อันเป็นลักษณะเครือข่ายของชาวบ้าน ซึ่งตรงกับ สุชาติ มีสงฆ์ (2535) ที่กล่าวว่า เครือข่ายของชาวบ้านเป็นไปโดยธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และ

ชุมชน โดยไม่มีเรื่องเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้องในระดับเครือข่ายที่ชาวบ้านมีอยู่ อันเป็นเครือข่าย เฉพาะในระดับบุคคล และเครือข่าย โดยมิตักขณจะเป็นเครือข่ายแนวนอนมีความสัมพันธ์ช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน ส่วนชุมชนชาวบ้านน้ำเกาะ และบ้านวังไผ่ ก็มี ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายที่ใช้น้ำเดียวกันเหมือนกัน แต่เป็นในลักษณะเป็นเครือข่ายที่ห่าง กัน ไม่ใกล้ชิดเหมือนเครือข่ายระหว่างบ้านยอดกับบ้านผาหลัก ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ชาวไทลื้อ และชาวเข่า จะมีลักษณะอยู่ในรูปแบบของความสัมพันธ์ในเชิงการติดต่อค้าขายซึ่งกัน และกันระหว่างหมู่บ้าน

ในปัจจุบันชุมชนทั้ง 4 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นชุมชนชาวไทลื้อ และชุมชนชาวเข่าได้มีการ ประชุม และสัมมนาเพื่อหาแนวทางและข้อตกลงในการจัดตั้งองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำขึ้น เมื่อเดือน ตุลาคม 2541 ซึ่งเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำที่มีลักษณะเป็นเครือข่ายหลวม ๆ เพื่อร่วมมือกันในการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอดโดยมีหน่วยงานของรัฐ เช่น หน่วยจัดการต้นน้ำ ห้วยยอด เจ้าหน้าที่ปกครองอำเภอสองแคว และครูในพื้นที่เข้าร่วมในการประชุม และสัมมนา กับตัวแทน ของชุมชนทั้ง 4 หมู่บ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด ซึ่งชุมชนต่าง ๆ ได้ร่วมกันกำหนด กฎเกณฑ์ กติกา และข้อตกลงระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ รวมทั้งการให้ความร่วมมือช่วยเหลือในการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มน้ำ และได้ข้อสรุปในระดับหนึ่ง อันมีลักษณะเป็นเครือข่ายจัดตั้งที่เกิด จากความร่วมมือของหน่วยงานของรัฐ และชุมชนในท้องถิ่น เป็นเครือข่ายที่คาดว่าเป็นอนาคตจะ เป็นกำลังสำคัญในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณลุ่มน้ำห้วยยอด ซึ่งมีลักษณะเครือข่ายลุ่มน้ำ คล้ายกับเครือข่ายของลุ่มน้ำต่าง ๆ ในภาคเหนือของประเทศไทย

ฉะนั้นจากการศึกษา จะพบว่าชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด มีการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ โดยชุมชนต่าง ๆ ด้วยตัวของชุมชนเอง ในลักษณะของรูปแบบ และกระบวนการ ทางจารีตประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น แม้ว่าจะมีปัจจัยภายนอกในด้านต่าง ๆ อันเกิด จากการพัฒนาและความทันสมัยเข้ามาจนทำให้ความเข้มแข็งของชุมชนลดลง แต่ชุมชนต่าง ๆ ก็ยัง รักษาทรัพยากรป่าไม้ไว้ในรูปแบบและการจัดการโดยผ่านทางจารีตประเพณี ความเชื่อ ภูมิปัญญา ชาวบ้านอยู่เช่นเดิม แต่ในปัจจุบันได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ เป็นลายลักษณ์อักษรขึ้นมาใช้ภายใน ชุมชน และระหว่างชุมชนเพิ่มขึ้น อันเป็นการควบคุม ป้องกัน ดูแล ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนตลอดไป

5.3 ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาขอเสนอแนะ ข้อคิดเห็นบางประการอันเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่า ในพื้นที่ลุ่มน้ำ รวมทั้งอาจจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ในการศึกษาครั้งนี้ ทำให้ทราบถึงการใช้ประโยชน์ และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนต่าง ๆ ว่ามี รูปแบบและกระบวนการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ทั้งเหมือนกันและแตกต่างกันขึ้นอยู่กับจารีตประเพณี ภูมิปัญญา และความเชื่อ ฉะนั้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ รัฐควรจะคำนึงถึงจารีตประเพณี ภูมิปัญญาและความเชื่อ ของท้องถิ่น ตลอดจนการให้ชุมชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทุกชั้นตอน

2. ในการวางนโยบายเพื่อให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และเข้าร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ ควรแก้ปัญหาเรื่อง “ปากท้อง” ของชาวบ้านก่อนเพราะตราบดีที่ชุมชนยังประสบกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และการดำรงชีวิต จะทำให้ชาวบ้านไม่สามารถมีศักยภาพที่จะแก้ไขปัญหาในชุมชนได้

3. ชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนเอง รัฐควรจะรับรองสิทธิในการใช้ การดูแลรักษา และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยชุมชน และควรสนับสนุนการจัดตั้งเครือข่ายในลุ่มน้ำเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ไม่ได้นำเสนอข้อมูลเรื่องความหลากหลายทางด้านชีวภาพ เพราะผู้วิจัยมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น การขาดประสบการณ์ในการวิเคราะห์ ข้อจำกัดเรื่องเวลา และระยะทางห่างไกลของสถานที่ศึกษา เป็นต้น จึงขอเสนอแนะไว้ว่า หากจะมีผู้ที่ต้องการจะทำการศึกษาวิจัยในพื้นที่ลุ่มน้ำแห่งนี้ในครั้งต่อไป ควรจะศึกษาในประเด็นของ “ความหลากหลายทางด้านชีวภาพ” เพราะชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยยอด ยังมีสภาพของระบบนิเวศที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ พร้อมทั้งมีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ระหว่างชาวไทยเชื้อสายและชาวเขาดังนั้นการศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความหลากหลายทางด้านชีวภาพของชุมชนในพื้นที่แห่งนี้ อันจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อชุมชน และแวดวงวิชาการ